

Archie Barry & Spence Messih

selvät sävelet

ohjeita

kuraattoreille, gallerioille ja instituutioille
työskentelyyn trans- ja muunsukupuolisten
sekä muiden sukupuolivähemmistöihin
kuuluvien taiteilijoiden kanssa

toimittanut
Feminist
Culture
House

SELVÄT SÄVELET – Ohjeita trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden kanssa työskentelyyn kuraattoreille, gallerioille ja instituutioille

Englanninkielinen alkuteksti: **CLEAR EXPECTATIONS** – Guidelines for institutions, galleries and curators working with trans, non-binary and gender diverse artists, 2019

https://countess.report/content/clearexpectations_guidelines_fa_digital.pdf

KIRJOITTAJAT Archie Barry ja Spence Messih

Suomenkielinen käännös:

KÄÄNTÄJÄ Johanna Koskinen

TOIMITUS JA KUSTANTAMINEN Feminist Culture House

TOIMITUSKUNTA (oikoluku ja kontekstualisointi): Orlan Ohtonen, Kid Kokko, Even Minn, Jara Pohjonen, Shady Stardust ja Taneli Viljanen

TAITTAJA Jara Pohjonen

Suomennosta varten tilatut teokset:

Painetut tarrat: Chih Tung Lin (Wendy), Savu E. Korteniemi, 2020

Toimitustyötä on kommentoinut Feminist Culture Housen organisoima trans-, muunsukupuolisten ja sukupuolitottelemattomien taiteilijoiden vertaisryhmä.

Feminist Culture House on Koneen Säätiön rahoittama vuosina 2020–2021.

© Archie Barry, Spence Messih, 2019

© Suomenkielinen käännös: Feminist Culture House, 2020

SELVÄT SÄVELET – Ohjeita trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden kanssa työskentelyyn kuraattoreille, gallerioille ja instituutioille¹

Alkuperäisen englanninkielisen tekstin ovat koonneet taiteilijat Spence Messih ja Archie Barry vuonna 2019. Sen on toimittanut Bobuq Sayed ja oikolukenu EO Gill. Sitä ovat rahallisesti tukeneet Countess ja NAVA.

Alkuperäinen englanninkielinen teksti on kirjoitettu eora-kansaan kuuluvalta gadigal-kansalta varastetulla maalla (Sydneyssä) ja kulinheimoihin kuuluvalta wurundjeri-kansalta varastetulla maalla Naarmissa (Melbournessa) Australiassa. Australian alkuperäiskansoilla on aina ollut itsemääräämisoikeus maahan, eivätkä he ole koskaan luopuneet siitä. Kirjoittajat ja toimittajat osoittavat kunnioituksensa menneille, nykyisille ja tuleville sukujen vanhimmille ja tunnustavat näiden jatkuvan yhteyden maahan, veteen ja kulttuuriin. Tämä maa on aina ollut ja tulee aina olemaan alkuperäiskansojen maata.

Suomenkielinen käännös on toteutettu Helsingissä. Tässä yhteydessä haluamme tuoda esiin ja tunnustaa Suomen alkuperäisten asuttajien, saamelaisten oikeuksien riiston, jota Suomen valtio ja kansalaiset pitävät yllä.

Suomi ei ole vielä kukaan toimeenpannut YK:n vuonna 1989 laatimaa ILO 169 -sopimusta, jonka tarkoituksena on turvata itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansojen oikeudet ja yhdenvertainen kohtelu. Sopimuksen toimeenpaneminen on Suomen hallituksen tehtävä, ja sen toimeenpano tarkoittaisi muun muassa sitä, että Suomen valtiolla olisi velvollisuus neuvotella saamelaisten kanssa maankäyttöhankeista, jotka vaikuttavat saamelaiskulttuuriin.

1 Käytämme tässä ohjeistuksessa sanaa muunsukupuolinen, sillä sitä käytetään suomen kielessä tällä hetkellä enemmän kuin sanaa ei-binäärinen. Viittaamme sanalla kuitenkin sekä muunsukupuoliseen että ei-binääriseen, jotka molemmat vastaavat englannin kielen sanaa **non-binary**.

Käytämme ohjeistuksessa myös sanaa sukupuolivähemmistöt, vaikka varmuudella ei voidakaan sanoa, mitkä sukupuolet maailmassa ovat enemmistö ja mitkä vähemmistö. Niin sukupuolen kuin monen muunkin asian kohdalla vähemmistöistä puhutaan usein viitattaessa ihmisryhmiin, jotka eivät ole valtaapitävässä asemassa. Koska valtaapitävät ovat alkaneet ymmärtää sukupuolen moninaisuutta vasta viime vuosina, ihmiskunnan todellisia sukupuolijakaumia on käytännössä mahdotonta laskea tai määritellä. Kun siis sanomme sukupuolivähemmistöt, tarkoitamme ihmisiä, jotka eivät ole cissukupuolisia. / Suomenkielisen käännöksen toimituskunta, 16.10.2020, Helsinki

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto	5
Sukupuolen moninaisuuteen liittyviä termejä	8
Sukupuoli, seksuaalisuus, sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu – mitä eroa näillä on?	12
Ohjeita kuraattoreille, gallerioille ja instituutioille työskentelyyn trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden kanssa	14
Pronominit ja väärinsukupuolittaminen	14
Yksityisyyden kunnioittaminen	16
Yleisön puhuttelu	17
Inklusiivisuus kuratoriaalisena viitekehyksenä.....	17
Konsultointi	18
Autonomia eli itsemääräämisoikeus	19
Turvallisemman ympäristön luominen	20
WC-tilojen sukupuolineutraalius	21
Tietojen kerääminen	22
Johdon vastuut	22
Taiteilijoiden urakehityksen pitkäkestoinen tukeminen	23

SISÄLTÖVAROITUS: Tekstin alaviitteissä mainitaan väkivalta transihmisiä kohtaan.

Tekijöiden huomautus

Koska me, Spence Messih ja Archie Barry, olemme koonneet tämän tekstin, se heijastaa henkilökohtaisia kokemuksiamme ja näkemyksiämme niihin liittyvine erityisyyksineen ja rajoitteineen nuorina trans-maskuliinisina taiteilijoina Australian kontekstissa. Olemme pyrkineet lähestymään aihetta kattavasti ja monipuolisesti. Tiedostamme kuitenkin, ettei ohjeistus tarjoa ratkaisuja kaikkiin mahdollisiin tilanteisiin, sillä kieli, sukupuoli ja taidemaailma ovat alati muuttuvia rakenteita.

Käännöksen toimittajien huomautus

Olemme pyrkineet sekä kunnioittamaan alkuperäistä tekstiä että kontekstualisoimaan sen siten, että se heijastaisi transasioista käytävää, jatkuvasti kehittyvää suomenkielistä keskustelua mahdollisimman hyvin.

Tekstin tarkoitus

Tämän ohjeistuksen tarkoituksena on esitellä hyviä käytäntöjä työskentelyyn transsukupuolisten, muunsukupuolisten ja muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden sekä yleisemmin luovan työn tekijöiden kanssa. Ohjeistus on suunnattu kaikenlaisille taiteen organisaatioille, niin pienille taiteilijavetoisille toimijoille kuin suurille taideinstituutioille.

Miksi tälle ohjeistukselle on tarvetta?

Näkyvyys ja representaatio² eivät ole aina myönteisiä tai hyödyllisiä kokemuksia niille, joita nostetaan esiin – eikä näin pitäisi olettaakaan. Aliedustettu taiteilija saattaa joutua tekemään paljon henkilökohtaisia myönnytyksiä näkyvyyden saamiseksi ilman, että se takaisi vastineeksi todellisia resursseja tai vaikutus-

2 Representaatio tarkoittaa tässä yhteydessä taiteilijan ja hänen työskentelynsä esiin nostamista, esittämistä, näyttämistä ja näkyväksi tekemistä.

valtaa. Näkyvyys ei myöskään tee trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden elämästä yhtään helpompaa, vaan tarkoittaa usein sitä, että taiteilija joutuu käymään keskusteluja jonkun toisen ehdoilla, puhumaan vain sukupuoli-identiteetistään ja todistelemaan tai puolustelemaan omaa olemassaoloaan.

Trans- ja muunsukupuolisille sekä muille sukupuoli-vähemmistöihin kuuluville taiteilijoille näkyvyys ja representaatio voivat johtaa monenlaisiin ongelmiin, kuten henkilökohtaisen identiteetin esineellistämiseen tai kaupallistamiseen, työn tokenisoimiseen³ eli pinnalliseen huomioimiseen ja siihen, että taiteilijan monitahoinen praktiikka typistetään yksipuoliseen, sukupuolikeskeiseen tulkintaan siitä. Usein sukupuolivähemmistöihin kuuluvat taiteilijat joutuvat myös seuraamaan vierestä, kuinka sukupuolen moninaisuus pyyhitään pois laajemmista sukupuolitetuista konteksteista ja keskusteluista. Muita representaation tuomia haasteita ovat muun muassa dialogista ulos-sulkeminen, julkinen väärinsukupuolittaminen ja taiteen sensurointi.

Myös Suomen taidekentällä institutionaaliseen päätöksentekoon liittyvä byrokratia vahingoittaa

3 Tokenisointi (englanniksi **tokenism**) tarkoittaa sitä, kun vähemmistöryhmän edustaja otetaan mukaan projektiin, toimintaan, päätöksentekoon tai muuhun käytäntöön vain symbolisella tasolla ilman, että häntä todella kuunnellaan tai että hänelle annetaan päätösvaltaa. Näin eleen tekevä taho näyttäytyy ulospäin inklusiivisena, vaikka todellisuudessa vähemmistöä ei ole huomioitu kunnioittavasti eikä heidän tarvitsemiaan rakenteellisia muutoksia ole toteutettu.

jatkuvasti trans- ja muunsukupuolisia sekä muita sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä. Kuraattorit, galleriat ja instituutiot eivät läheskään aina kunnioita tai tue sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden sukupuoli-identiteettejä. Tämä on erityisen hälyttävää siksi, että usein instituutiot työskentelevät näiden yhteisöjen kanssa nimenomaan siksi, että haluavat käsitellä sukupuolen moninaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Kuraattorit, galleriat ja instituutiot voivat tietämättömyyttään tai välinpitämättömyyttään hyötyä ja saada voittoa transihmisten, -kehojen ja -kokemusten esittämisestä, mikä ylläpitää samalla transihmisten näkymättömäksi tekemisen, tokenisoimisen ja riiston vihamielistä historiaa. Ottaen huomioon, miten paljon valtaa kuraattoreilla, gallerioilla ja instituutioilla on, on ehdottoman tärkeää, että kaikkia vähemmistöryhmiä kohdellaan heidän toimestaan asiallisesti, hienotunteisesti ja kunnioittavasti. Kuraattoreiden, gallerioiden ja instituutioiden on kannettava tämä vastuu.

Tämän ohjeistuksen tavoitteena on tarjota taidealalle työkaluja ja strategioita trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden kanssa työskentelyyn ja heidän tukemiseensa.

SUKUPOOLEN MONINAISUUTEEN LIITTYVIÄ TERMEJÄ

Transsukupuolinen/trans

Sanaa käytetään kuvaamaan sitä, että henkilön sukupuoli ei ole yksiselitteisesti hänelle syntymässä määritellyn sukupuolen ja siihen yleensä liitettyjen odotusten mukainen. Transsukupuolisen henkilön sukupuoli voi olla mies tai nainen, tai jotain muuta. Jotkut transsukupuoliset käyvät läpi sosiaalisen, juridisen ja/tai lääketieteellisen sukupuolen korjausprosessin, toiset eivät⁴. Transsukupuoliseen henkilöön viitataan niillä sanoilla, joita hän itse itsestään käyttää. Sana trans on alkuaan latinasta, jossa sillä on merkitys ”toisella puolen”.

Cissukupuolinen/cis

Sana cis on alkuaan latinasta, jossa sillä on merkitys ”tällä puolen”. Termiä käytetään henkilöstä, jonka sukupuoli-identiteetti vastaa hänelle syntymässä määritettyä sukupuolta. Esimerkiksi cisnainen on syntymässä määritelty tytöksi ja kokee naisen identiteetin omakseen.

Muunsukupuolinen/ ei-binäärinen

Tämä termi viittaa ihmisiin, joiden sukupuoli asettuu sukupuolibinäärin eli kaksijakoisen nainen–mies- tai feminiininen–maskuliininen-jaon välimaastoon tai ulkopuolelle. Jotkut muunsukupuoliset ja ei-binääriset

4 Sukupuolenkorjauksella tarkoitetaan sosiaalisia, juridisia ja lääketieteellisiä toimenpiteitä, joiden avulla henkilö voi elää omassa sukupuolestaan. Sosiaalinen korjausprosessi voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että henkilö muuttaa kutsumanimensä. Suomessa niin kutsutun sukupuolenkorjausprosessin kautta on mahdollista saada hoitoja sekä tarvittavat lausunnot nimen ja sukupuolen juridiseen korjaamiseen. Prosessi kuitenkin loukkaa nyky muodossaan ihmisoikeuksia monin tavoin. Suomen valtio esimerkiksi tunnustaa vain kaksi juridista sukupuolta ja on ainoa Pohjoismaa, joka vaatii sukupuoltaan korjaavalta henkilöltä lisääntymiskyvyttömyyttä. Kyse on räikeästä ihmisoikeusloukkauksesta, josta Suomi on saanut lukuisia huomautuksia. Nykyinen translaki vaatii sukupuoltaan korjaavalta henkilöltä myös mm. täysi-ikäisyyttä ja pitkäkestoisia lääketieteellisiä tutkimuksia. Translaki loukkaa sukupuoli-vähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksia, kehollista koskemattomuutta ja itsemääräämis-oikeutta. Translain kokonaisuudistus on edellytys ihmisoikeuksien toteutumiselle Suomessa.

identifioituvat transsukupuolisiksi tai kokevat sanan transsukupuolinen omakseen, toiset eivät.

Suomen kielen kontekstissa jotkut kokevat sekä termit muunsukupuolinen että ei-binäärinen omakseen ja joillekin vain toinen näistä tuntuu omalta.

Queer

Kattotermi, jota usein käytetään viittaamaan koko LGBTIQ+-yhteisöön eli lesboihin, homoihin, biseksuaaleihin, transihmisiin, intersukupuolisiin, queereihin, aseksuaaleihin ja muihin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen edustajiin. Termi voi viitata myös itsemääritellysti yksilön sukupuoleen ja/tai seksuaalisuuteen. Queer on alun perin englannin kielessä haukkumasana, jota jotkut queeryhteisöt ovat sittemmin alkaneet käyttää voimauttavana terminä. Jotkut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat kokevat termin omakseen, toiset eivät. Joillekin termi kuvastaa omaa seksuaalisuutta tai sukupuolta, joillekin molempia. Queer on usein poliittinen kannanotto, joka aktiivisesti vastustaa binääristä sukupuolijakoa ja heteronormatiivisia yhteiskunnan rakenteita.

Koska sanaa on alun perin käytetty halventavassa merkityksessä, sitä ei välttämättä ole soveliasta käyttää työskenneltäessä vanhempiin sukupolviin kuuluvien sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen edustajien kanssa. Asianosaisten näkemysten kysyminen on aina suositeltavaa.

Genderqueer/ queersukupuolinen

Jotkut ihmiset, joiden sukupuoli asettuu sukupuoli-binäärin eli kaksijakoisen nainen–mies- ja feminiininen–maskuliininen-jaon välimaastoon tai

ulkopuolelle, käyttävät tätä termiä itsestään. Queer-termin lailla tämäkin vastustaa yleensä sukupuolen sosiaalisen rakenteen, sukupuolistereotyyppien ja binäärisen sukupuolikäsityksen politiikkaa. Osa queer-sukupuolisista identifioituu transsukupuolisiksi, osa ei.

Sukupuolen moninaisuus

Kattotermi, jonka alle asettuvat kaikki erilaiset sukupuolet, mukaan lukien cissukupuolisuus.

Suomen kielessä termi sukupuoleltaan moninaiset viittaa joukkoon erilaisia sukupuolia. Yksittäistä ihmistä voi vain harvoin määrittää sukupuoleltaan moninaiseksi, sillä useimpien sukupuolikokemus on yhdellä hetkellä vain yhdenlainen.

Transviha

Kattotermi erilaisille negatiivisille ja väkivaltaisille asenteille, kuten pelolle, vihalle, paheksunnalle, vaivaantuneisuudelle tai kieltämiselle trans- ja muunsukupuolisia sekä muita sukupuolivähemmistöihin kuuluvia kohtaan. Termi voi viitata myös siihen, että yksilö kokee pelkoa, inhoa tai vastenmielisyyttä sitä kohtaan, että häntä pidettäisiin jonain muuna kuin cissukupuolisena. Transviha on tappavaa⁵.

”Naiseksi identifioituva”

Termiä käytetään yleensä tilanteissa, joissa halutaan alleviivata transnaisten sisällyttämistä naisen kategoriaan. Termi on kuitenkin poissulkeva, sillä se antaa ymmärtää, että transnaiset vain ”identifioituvat”

5 Transvihan seurauksena satoja transihmisiä murhataan vuosittain ympäri maailmaa. Vuonna 2020 Suomessa raportoitiin ensimmäistä kertaa julkisuuteen noussut transmurha. Transviha aiheuttaa myös rakenteellista väkivaltaa trans- ja muunsukupuolisia sekä muita sukupuolivähemmistöihin kuuluvia kohtaan, minkä seurauksena sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten itsemurhien määrä on cissukupuolisia korkeampi.

naisiksi mutta eivät ole naisia. Tämä taas juontaa vahingollisesta ajatuksesta, jonka mukaan transnaiset eivät olisi oikeasti naisia. Transnaiset **ovat** naisia. Jos transnaiset halutaan toivottaa tervetulleeksi, voi viestiä esimerkiksi näin: ”Tähän tapahtumaan ovat tervetulleita naiset (cis- ja transnaiset sekä transfeminiinit)” tai ”Tämä tapahtuma juhlistaa kaikkia naisia”.

Drag

Taiteen ja/tai viihteen muoto, jossa muun muassa pukeutumisen avulla leikitellään sukupuolilla ja sukupuolistereotyyppioilla ja joka sisältää usein prameilua ja seksuaalista vihjailua. Kuka tahansa voi tehdä drag-esityksen tai olla dragissa. On kuitenkin tärkeää ottaa huomioon, että siinä missä joillekin sukupuolitottelemattomuus on viihteen muoto, toisille kyse on henkilökohtaisesta identiteetistä.

SUKUPUOLI, SEKSUAALISUUS, SUKUPUOLI-IDENTITEETTI JA SUKUPUOLEN ILMAISU – MITÄ EROA NÄILLÄ ON?

Fyysinen sukupuoli

Fyysisellä sukupuolella viitataan anatomisiin ominaisuuksiin, kuten sukuelimiin ja rintakehään, jotka yhdistetään ihmisen syntymässä määritettyyn sukupuoleen. Tämän termin käyttö on lähes aina ongelmallista, koska näin tehtäessä helposti päädytään biologisen essentialismin puolelle. Kun virheellisesti rinnastetaan sukupuolibinääri ja biologia, ei huomioida sukupuolen moninaisuutta myös biologisena tosiasiana. Trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvien sukupuolet ovat myös fyysisiä ja biologisia. On epäasiallista kysyä trans- ja muunsukupuolisilta sekä muilta sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvilta heidän kehoonsa liittyvistä päätöksistä.

Intersukupuolinen

Intersukupuolisen ihmisen keho ei vastaa lääketieteen ja yhteiskunnan normatiivisia oletuksia binäärisesti sukupuolitetuista kehoista. Intersukupuolisuuteen liittyy erilaisia geneettisiä, kromosomaalisia, sukurauhasiin liittyviä ja/tai hormonaalisia tekijöitä.

Intersukupuolisuus on yksi todiste siitä, ettei sukupuoli ole fyysisesti tai biologisesti binäärinen vaan spektri, jolle yksilöt asettuvat erilaisten ominaisuuksien ja tekijöiden myötä.

Seksuaalisuus

Seksuaalisuus viittaa siihen, kenestä henkilö on romanttisesti ja/tai seksuaalisesti kiinnostunut. Esimerkiksi homo, lesbo, biseksuaali, aseksuaali, hetero ja panseksuaali ovat erilaisia seksuaalisuuden muotoja.

Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli-identiteetti tarkoittaa yksilön käsitystä omasta sukupuolestaan. Jotkut kokevat olevansa maskuliinisempia, toiset feminiinisempiä, joillain on muuttuva tai vähemmän voimakas sukupuolikokemus.

Sukupuoliin lukeutuvat muun muassa naiset, miehet, transnaiset, transmiehet, sukupuolettomat, muunsukupuoliset, ei-binääriset, genderfluidit eli sukupuolijoustavat, sekä queersukupuoliset. On tärkeää huomata, että transihmiset voivat identifioitua nimenomaan transnaisiksi tai transmiehiksi tai pelkästään naisiksi tai miehiksi.

Sukupuolen ilmaisu

Sukupuolen ilmaisu sisältää toiminnan ja käyttäytymisen, jolla yksilöt (sekä cis- että transsukupuoliset) ilmaisevat itselleen ja muille omaa sukupuoltaan. Sukupuolen ilmaisuun sisältyvät esimerkiksi vaatetus, hiustyyli, hormonihoitot, kirurgiset toimenpiteet, kielenkäyttö ja kehonkieli.

OHJEITA

trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden kanssa työskentelyyn kuraattoreille, gallerioille ja instituutioille

Inklusiivisuuteen sitoutumista voi osoittaa muuttamalla sanat teoiksi ja purkamalla rakenteellisia esteitä, jotka vaikeuttavat esimerkiksi trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden osallistumista taidemaailmaan. Käytännössä tämä tarkoittaa inklusiivisuuden sisällyttämistä organisaation, ohjelman ja henkilöstön kaikille osa-alueille sekä sellaisen ympäristön luomista, joka on jatkuvasti ja johdonmukaisesti lähestyttävissä ja turvallinen heille, joita halutaan tavoittaa.

Pronominit ja väärin- sukupuolittaminen

Toisin kuin monissa muissa kielissä, suomen kielessä kaikkiin sukupuoliin viitataan samalla persoonapronominilla **hän**. Suomessa kielellinen seksismi ja epätasa-arvo voivat kuitenkin ilmetä muilla tavoin, esimerkiksi ammattinimikkeissä, jotka sisältävät oletuksen miessukupuolesta. Usein niille on kuitenkin olemassa luonteva sukupuoli-neutraali vaihtoehto.

Englannin kielessä on tavanomaista viitata toisiin ihmisiin sukupuolitetuilla pronomineilla. Esimerkkejä ovat **she/her** sekä **he/him**. Englannin kielessä on kuitenkin käytössä myös sukupuolineutraali pronomini **they/them**⁶. On tärkeää ymmärtää, ettei kenenkään sukupuolta tai pronomineja voi päätellä sukupuolen ilmaisun tai nimen perusteella.

6 Englannin kielessä on käytössä myös muita vähemmän tunnettuja sukupuolineutraaleja pronomineja, kuten **ze** ja **hir**. Tärkeintä on käyttää sitä pronominia, jota henkilö itse kertoo käyttävänsä. Jos ei tiedä jonkun käyttämää pronominia, **they** on paras vaihtoehto.

Myös ruotsin kielessä on käytössä kolmas, sukupuoli-neutraali pronomini **hen** (taivutus: **hen, henom, hens**).

Väärinsukupuolittaminen tarkoittaa sitä, ettei henkilö tule nähdäksi omana itsenään omassa sukupuolestaan. Se voi tarkoittaa esimerkiksi väärän pronominin tai muun sukupuolittavan sanan käyttöä. Väärinsukupuolittaminen aiheuttaa trans- ja muunsukupuolisille sekä muille sukupuolivähemmistöihin kuuluville ahdistusta ja pahaa oloa, varsinkin kun se tapahtuu muiden läsnäollessa tai työhön liittyvässä tilanteessa.

Pronominit on hyvä käydä läpi aina, kun aloitetaan työskentely uuden työryhmän kanssa ja käytetään englantia tai ruotsia. Pronominien kysymisestä ja kertomisesta on hyvä tehdä osa jokapäiväistä työskentelyä.

Henkilön itsestään käyttämiä pronomineja voi tiedustella kysymällä esimerkiksi: ”Mitä pronomineja käytät itsestäsi?” Esittelytilanteen aluksi voi myös sanoa: ”Minun nimeni on ___ ja käytän itsestäni ___ -pronominia. Mitä pronomineja sinä käytät itsestäsi? Haluan varmistaa, että viittaaan sinuun oikein.” Pronominien kysyminen saattaa tuntua aluksi kiusalliselta. Noloistuminen on kuitenkin paljon pienempi harmi kuin väärin pronominin käyttäminen.

Jos sukupuolittaa vahingossa väärin, on hyvä pyytää anteeksi ja toistaa sanomansa oikeaa pronominia tai muuta sanaa käyttäen. Vaikka olo tuntuisi vaivaantuneelta tai ajattelisi, ettei virhettä ehdi korjata, on toisen ihmisen sukupuoli-identiteetin vahvistaminen paljon tärkeämpi asia kuin oma ego. Virheen korjaaminen vie vain hetken. Jos taas

kuulee jonkun toisen sukupuolittavan väärin, on hyvä tapa puuttua tilanteeseen asiallisesti sanomalla: ”(Henkilön nimi) käyttää ___-pronominia.” Tämä on syytä tehdä riippumatta siitä, onko väärinsukupuolitettu henkilö paikalla vai ei.

Jotkut trans- ja muunsukupuoliset sekä muut sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat ihmiset muuttavat nimensä osana sosiaalista sukupuolenkorjausprosessia. Tätä nimeä on käytettävä aina, vaikka vanha nimi (johon viitataan englanniksi termillä **deadname**) olisikin tiedossa. Erilaisten kaavakkeiden ja sopimusten kanssa on hyvä olla sensitiivinen sitä kohtaan, että henkilön nimenmuutosprosessi saattaa olla kesken. Tällöin esim. hänen passissaan voi yhä olla vanha nimi, jota hänestä ei kuitenkaan tule puhuteltaessa käyttää.

Yksityisyyden kunnioittaminen

On useita syitä, kuten turvallisuus ja yksityisyys, joiden takia kaikki trans- ja muunsukupuoliset sekä muut sukupuolivähemmistöihin kuuluvat eivät ole tulleet ulos kaapista sukupuolensa suhteen. Tässä yhteydessä **läpimenemisen** (englanniksi **passing**) käsitettä käytetään viittaamaan siihen, että henkilö tulee luetuksi cis-sukupuolisena valtavirtayhteiskunnassa. Samaa käsitettä käytetään myös puhuttaessa kulttuuri-identiteetistä, etnisestä taustasta, yhteiskuntaluokasta, seksuaalisesta suuntautumisesta, uskonnosta, iästä ja vammaisuudesta. Läpimeneminen liittyy etuoikeuksiin niin, että se ihmisryhmä, johon kuuluvana yksilö menee läpi, on usein etuoikeutetumpi kuin hänen todellisuudessa edustamansa ihmisryhmä. Esimerkiksi henkilö, joka on **POC**⁷ ja jolla on vaalea iho, voi mennä läpi valkoisena, kun taas tumma-

7 POC on lyhenne englannin kielen sanoista **People of Colour** tai **Person of Colour**. Termille ei ole suomen kielessä toistaiseksi vastinetta, joten POC on otettu käyttöön myös Suomessa. Suora käännös ”värillinen ihminen” on loukkaava, sillä se viittaa vanhaan rasistiseen englanninkieliseen termiin. Sitä ei siis pidä käyttää. Suomen kielessä käytetään tällä hetkellä myös termejä mustat ja ruskeat ihmiset.

ihoisempi POC ei voi. Tässä esimerkissä valkoisuus on etuoikeus.

On hyvä tietää ja pitää mielessä, ettei läpimeneminen ole tärkeää kaikille trans- ja muunsukupuolisille tai muille sukupuolivähemmistöihin kuuluville, eivätkä kaikki tavoittele sitä. Jotta ei vahingossa pakottaisi ketään ulos kaapista vastoin hänen tahtoaan (englanniksi tähän viitataan termillä **outing**, suomen puhekielessä puhutaan joskus **outtaamisesta**), on tärkeää varmistaa, että henkilön sukupuolen saa mainita kollegoille, tapahtuman muille osallistujille tai yleisölle. Hyvä periaate on ilmaista selkeästi, mitkä tiedot ovat tarpeellisia ja miksi, välttää tungettelevia kysymyksiä ja oletuksia ja antaa henkilön itsensä ohjata päätöksentekoa liittyen siihen, miten hänestä ja hänen työskentelystään puhutaan. Koska sosiaalinen media elää omaa elämäänsä eikä ole välttämättä turvallinen ympäristö trans- ja muunsukupuolisille ja muille sukupuoli-vähemmistöihin kuuluville, on myös tärkeää kysyä lupaa ennen kuin ottaa ihmisistä kuvia ja jakaa niitä nettiin esimerkiksi markkinointitarkoituksessa.

Yleisön puhuttelu

Niin tapahtumissa kuin tekstisisällöissäkin on tärkeää pitää mielessä, että yleisö voi olla sukupuoleltaan moninaista. Yleisöä kannattaa puhutella ilman oletuksia sukupuolesta vaihtamalla ilmaukset, kuten ”Hyvät naiset ja herrat, voinko saada huomionne” tai ”Kelta-asuisella naisella on kysymys”, esimerkiksi muotoihin ”Hyvät ystävät”, ”Hyvä yleisö” tai ”Saisinko kaikkien huomion” ja ”Kelta-asuisella kuulijalla on kysymys”. Sukupuolineutraali ja inklusiivinen kielenkäyttö auttaa luomaan ympäristön, joka on turvallisempi kaikille.

Inklusiivisuus kuratoriasena viitekehysenä

Moniin näyttelyihin ja muihin kuratoituihin hankkeisiin pyritään sisällyttämään trans- ja muunsukupuolisia sekä muita sukupuolivähemmistöihin kuuluvia taiteilijoita, kun halutaan tuoda esille moninaisempaa näkemystä

ja tietämystä. Vaikka tämä on askel oikeaan suuntaan, inklusiivisuuden pitäisi olla osa näyttelyn tai hankkeen filosofisia perustuksia ja käytänteitä, ei pelkkä päälleliimattu yritys huomioida vähemmistöt näennäisesti. Tokenismia on esimerkiksi se, kun trans-, muunsukupuolinen tai muu sukupuolivähemmistöön kuuluva taiteilija kutsutaan osaksi näyttelyä viime hetkellä tai kun järjestäjät eivät pidä kiinni sovituista toimintatavoista esittäessään ”erilaisia ääniä”.

Trans- ja muunsukupuolisten tai muiden sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden töitä ei pidä sensuroida gallerian ”maineen suojelemiseksi” tai pyrkimyksenä hiljentää taiteilijan poliittisia näkemyksiä. Esimerkiksi performanssien tai taiteilijakeskustelujen tallenteita ei pidä sensuroida tai editoida. Jos dokumentointitarkoituksessa kuvattua materiaalia täytyy editoida, on siitä neuvoteltava selvästi taiteilijan kanssa ja varmistuttava siitä, että editoimiseen on saatu suostumus.

Trans- ja muunsukupuoliset sekä muut sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat on pyritty järjestelmällisesti tekemään näkymättömäksi, niin menneisyydessä kuin nykypäivänäkin. Tämä tosiasia on tärkeä tunnustaa, ja sitä on vastustettava aktiivisesti. Paras tapa varmistua siitä, että omassa organisaatiossa työskennellään ohjelmiin kutsuttujen taiteilijoiden **kanssa** eikä heidän puolestaan tai heitä vastaan, on perehdyttää itseään ja muuta henkilökuntaa transhistoriaan ja -tutkimukseen sekä transihmisten ihmisoikeustaisteluihin.

Konsultointi

Kun näyttely, tapahtuma tai julkaisu käsittelee sukupuoli-vähemmistöjä läheisesti koskettavia aiheita, kuten sukupuolta, seksuaalisuutta, kehollisuutta, identiteettiä tai feminisimiä, on tärkeää, että trans- ja muunsukupuolisia sekä muita sukupuolivähemmistöihin kuuluvia

konsultoidaan projektin aikana. Tästä työstä on maksettava palkkaa. On tärkeää myös ymmärtää, että organisaatiolle neuvoja antavalla sukupuolivähemmistön edustajalla on valtavasti henkilökohtaista kokemusta ja tietoa, jonka eteen hän on todennäköisesti joutunut tekemään runsaasti emotionaalista työtä. Lisäksi on hyvä huomata, että tämä työ on usein ollut palkatonta, henkisesti raskasta ja jopa traumatisoivaa. Vähemmistön edustajaa ja hänen tekemäänsä työtä tulee arvostaa maksamalla työstä asianmukaisesti, kommunikoidamalla kunnioittavasti ja antamalla hänelle vapaus päättää omasta panoksestaan.

Kun näyttely, tapahtuma tai julkaisu käsittelee sukupuoli-vähemmistöjä läheisesti koskettavia aiheita, kuten sukupuolta, seksuaalisuutta, kehollisuutta, identiteettiä tai feminismiä, on suositeltavaa myös, että projektiin tilataan uusia teoksia trans- ja muunsukupuolisilta sekä muilta sukupuolivähemmistöihin kuuluvilta taiteilijoilta, kirjoittajilta ja teoreetikoilta. Näin meillä on mahdollisuus käsitellä itse meitä koskevia aiheita.

Autonomia eli itsemääräämisoikeus

On hyvä huomioida, millä tavoin ripustus, esillepano ja näyttelyn tekstimateriaalit vaikuttavat siihen, miten trans-, muunsukupuolisen tai muuhun sukupuolivähemmistöön kuuluvan taiteilijan politiikka näyttäytyy katsojille, ja keskustella asiasta myös taiteilijan itsensä kanssa.

Jotta tapahtuman järjestämisessä ja kuratoinnissa ei vahingossa toistettaisi TERF-retoriikkaa, on tärkeää osata tunnistaa se sekä sen vahingollisuus. TERF on lyhenne englanninkielisistä sanoista **trans-exclusionary radical feminist** ja viittaa transihmiset ulossulkevaan radikaalifeministiin. TERF-retoriikkaa on monenlaista, ja sille on keskeistä biologinen essentialismi. Se perustuu ajatukseen biologisesti annetusta ”naisen” tai ”miehen” luonnosta ja sen mukaan ihminen **on aina ja ikuisesti**

sitä sukupuolta, johon hänet on syntymässä määritelty. TERF-retoriikassa vaaditaan myös transihmisten, varsinkin transnaisten, rajaamista feminismin ja/tai lesboidentiteetin ulkopuolelle. Ideologian kannattajien kuluneita iskulauseita ovat muun muassa ”transnaiset eivät ole naisia” ja ”transmiehet ovat oikeasti naisia”. TERF-retoriikka on vihapuhetta, sillä se hyökkää tiettyä ihmisryhmää vastaan ja pyrkii sulkemaan sen ulkopuolelle. Etenkin jos järjestää nais erityisiä tai naisille suunnattuja tapahtumia tai kuratoi näyttelyitä, jotka käsittelevät feminiinisyyttä, feminismiä tai naiseutta, on tärkeää tietää, mitä TERF-retoriikka on ja miten vahingollista se on – ei vain transihmisille vaan feminismille ylipäänsä ja kaikille heille, jotka tekevät töitä naisvihan purkamiseksi. Lyhyesti sanottuna TERF-retoriikka ei ole feminismiä.

Trans- ja muunsukupuoliset sekä muut sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat ihmiset joutuvat usein tekemään paljon näkymätöntä työtä voidakseen tuntea olonsa turvallisiksi institutionaalisissa tiloissa. Esimerkkejä ovat turvallisten kulkureittien ja WC-tilojen selvittäminen sekä esittelytilanteisiin ja kielenkäyttöön liittyviin kysymyksiin valmistautuminen. Ei riitä, että pyytää transihmisiä osallistumaan näyttelyyn tai tapahtumaan, on myös pidettävä huolta tilan turvallisuudesta ja henkilökunnan perehdyttämisestä.

Turvallisemman ympäristön luominen

Turvallisempien työympäristöjen rakentaminen on asia, johon taiteen kentän toimijoiden tulisi panostaa aina, eikä vain sukupuolivähemmistön edustajan kanssa työskennellessä.

Seuraavassa joitakin suosituksia, jotka auttavat tekemään tilasta mahdollisimman turvallisen sukupuolivähemmistöille:

-
- Taiteilijoille on hyvä ilmoittaa etukäteen, **millä tavalla** tila on turvallinen. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sukupuolineutraalien WC-tilojen sijainnin ilmoittamista ja siitä viestimistä, että henkilökuntaa on ohjeistettu oikeista englannin- tai ruotsinkielisistä pronomineista ja sukupuolineutraalin suomen kielen käyttämisestä.
 - Jos on kyse julkisesta esiintymisestä, esimerkiksi paneeli- tai taiteilijakeskustelusta tai esimerkiksi nauhoitetusta haastattelusta, taiteilijoille on hyvä ilmoittaa kysymykset etukäteen.
 - Jos on kyse performanssiesityksestä, on hyvä varmistaa, että saatavilla on yksityinen suljettu tila harjoittelua tai valmistautumista varten.
 - Jos taiteilijoita haastatellaan (muulla kuin suomen kielellä) esimerkiksi radioon, sanomalehteen tai podcastiin tai jos näyttelystä tehdään arvostelu, on tärkeää tarkistaa **kaikkien** taiteilijoiden pronominit ja varmistua siitä, että tieto kulkee median edustajille. Kun näyttelyn järjestäjä pitää huolta pronominiinien tarkistamisesta, on se pois taiteilijan harteilta ja auttaa normalisoimaan käytäntöä.

WC-tilojen sukupuolineutraalius

WC-tiloista saadaan turvallisempia trans- ja muun-sukupuolisille sekä muille sukupuolivähemmistöihin kuuluville taiteilijoille ja yleisölle, kun merkitään tilat niiden käyttötarkoitusten eikä käyttäjien mukaan. Korvaamalla sukupuolittavat kyltit, joissa lukee ”miehet” ja ”naiset”, neutraaleille kylteillä, joissa lukee ”WC” tai on kuva pisuaarista tai WC-istuimesta, varmistetaan, että kaikki voivat käyttää niitä WC-tiloja, jotka sopivat heidän tarpeisiinsa parhaiten. Terveysseiteitä tulisi olla tarjolla kaikissa WC-tiloissa ja lastenhoitopöytä tulisi olla sukupuolineutraaliksi merkityssä tilassa.

Tietojen kerääminen

Hetero- ja cisnormatiivinen sukupuoli-järjestelmä pyrkii tekemään trans- ja muunsukupuoliset sekä muut sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat näkymättömäksi. Tätä voi vastustaa muuttamalla oman organisaation kielenkäyttöä ja tietojen keräämisen käytäntöjä.

- Käytössä olevat lomakkeet ja tiedonkeruu-järjestelmät on hyvä päivittää huomioimaan sukupuolen moninaisuus. Vastausvaihtoehdoissa tulisi ottaa huomioon myös ei-binääriset identiteetit. Sukupuolta kysyttäessä suositellut vastausvaihtoehdot ovat:
 - Nainen
 - Mies
 - Muunsukupuolinen / Ei-binäärinen
 - Muu, mikä: _____
 - En halua kertoa

Jos englanninkielisiin lomakkeisiin sisällytetään titteli-vaihtoehtoja, on hyvä lisätä vastausvaihtoehtoihin sukupuolineutraali Mx. Tällöin vastausvaihtoehdot ovat: Dr, Ms, Mr, Mx.

- Sukupuolta tiedusteltaessa transsukupuolinen on sovelias vaihtoehto vain silloin, kun kerätään tätä nimenomaista tietoa, esimerkiksi jos pyritään tilastoimaan sukupuoli-vähemmistöjen saavuttamista. Koska transnaiset **ovat** naisia ja transmiehet **ovat** miehiä, he valitsevat vastausvaihtoehdoista kohdan nainen tai mies.

Johdon vastuut

On johdon vastuulla palkata trans- ja muunsukupuolisia sekä muita sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvia ihmisiä henkilöstöön, myös johto- ja neuvontatehtäviin. Ei ole kuitenkaan asiallista pyytää heitä olemaan palkattomia sukupuolen moninaisuuden konsultteja, eikä heiltä pidä tällaista myöskään odottaa. Trans- ja muunsukupuoliset sekä muut sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat ansaitsevat

asiallisen korvauksen tekemästään työstä, olipa kyse sitten uuden työn kehittamisestä, julkisesta ohjelmoinnista, konsultoinnista tai taiteilijakeskusteluihin osallistumisesta.

Henkilökuntaa on hyvä ohjeistaa sukupuolen moninaisuudesta **ennen** työskentelyä trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kanssa. Tärkeitä läpikäytäviä asioita ovat ainakin nimet, englannin- ja ruotsinkieliset pronominit ja mahdolliset esteettömyysvaatimukset.

Ei pidä odottaa, kunnes taiteilija, henkilöstön tai yleisön jäsen tai joku muu ilmaisee huolensa ulossulkevasta kielenkäytöstä tai siitä, ettei sukupuolen moninaisuutta ole huomioitu. Sen sijaan on hyvä olla proaktiivinen ja selvittää, millaisia sukupuolen moninaisuuteen liittyviä koulutuspalveluita omalle organisaatiolle on tarjolla.

Suomessa sukupuolen moninaisuuteen liittyvää koulutusta tarjoavat muun muassa:

- Trans ry (www.transry.fi)
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus (sukupuolenosaamiskeskus.fi)
- Trasek (trasek.fi)
- liittyen kuratointiin, taiteeseen ja työskentelyyn aliedustettujen taiteilijoiden kanssa: Feminist Culture House (www.feministculturehouse.org)
- ruotsinkielistä koulutusta: Ekvalita (www.ekvalita.fi)

Taiteilijoiden urakehityksen pitkäkestoinen tukeminen

On hyvä kiinnittää huomiota ja panostaa taiteilijoiden urakehityksen pitkäkestoiseen tukemiseen eikä vain pakollisiin moninaisuuskiintiöihin. Trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden huomioiminen jää helposti näennäiseksi, jos heidät vain kutsutaan osaksi julkisia ohjelmia tai yksittäisiä tapahtumia.

On tärkeää, että kuraattorit, galleriat ja instituutiot edistävät trans- ja muunsukupuolisten sekä muiden sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden työtä käymällä heidän kanssaan jatkuvaa keskustelua, tilaamalla heiltä uusia teoksia, maksamalla heille palkkaa ja lukemalla heidän uutiskirjeitään ja heidän julkaisemiaan artikkeleita. On myös tärkeää käydä niiden taiteilijoiden avajaisissa ja tapahtumissa, joiden kanssa on työskennellyt aiemmin, ja harkita esimerkiksi heidän teostensa ostamista kokoelmiin.

Eri vähemmistöihin kuuluville taiteilijoille tuttu ongelma on se, että heidän koko tuotantonsa typistetään pelkäksi identiteettipolitiikaksi. Monitahoisuudelle on kuitenkin annettava tilaa: kaikki trans- ja muunsukupuoliset sekä muihin sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat taiteilijat eivät käsittele sukupuolikokemustaan taiteessaan. Ei pidä olettaa, että trans- ja muunsukupuoliset sekä muihin sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat ihmiset tekevät aina samanlaista taidetta samoista aiheista. Myös me tarvitsemme tilaa kasvaa, kehittyä ja käsitellä monenlaisia aiheita työssämme.

Jos sinulla on ehdotuksia tai korjauksia ohjeistuksen parantamiseksi, haluat osallistua sen päivittämiseen tai tilata aihepiiriin liittyvän konsultaation tai koulutuksen, lähetä sähköpostia osoitteeseen: info@feministculturehouse.org

Englanninkielinen alkuperäisteksti löytyy osoitteesta: countess.report/content/clearexpectations_guidelines_fa_digital.pdf

Jos haluat olla yhteydessä sen tekijöihin, voit lähettää heille sähköpostia osoitteeseen: trans.inclusive.guidelines@gmail.com

Spence Messih ja Archie Barry kiittävät seuraavia organisaatioita tuesta:

Countess Report (original commissioning partner)
Nava National Association for the Visual Arts (supporting partner)
Thought and Found (designer)

Feminist Culture House kiittää seuraavia tahoja:

Archie Barry ja Spence Messih
Johanna Koskinen
Kid Kokko, Even Minn, Jara Pohjonen, Shady Stardust ja Taneli Viljanen
Chih Tung Lin (Wendy)
Savu Korteniemi
Peer group for trans, non-binary, and gender non-conforming artists
Ana Teo Ala-Ruona ja Pihla Lehtinen
Museum of Impossible Forms
Alakulttuurikeskus Loukko
Koneen Säätio

Suomennostyössä on käytetty apuna seuraavia tekstejä ja sivustoja:

yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/14323821/HLBTI-opas+viranomaisille/9175485d-682f-5b16-674e-4fe407024ade/HLBTI-opas+viranomaisille.pdf

www.consilium.europa.eu/media/35449/fi_brochure-inclusive-communication-in-the-gsc.pdf

thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto

www.dropbox.com/s/xn6ncaqdmf6qr87/seta_sukupuolen_moninaisuus_kevyt.pdf?dl=0

disco.teak.fi/yhteiso-ja-taide/3-2-ajatuksia-inklusiivisuudesta-ja-taiteesta

voima.fi/artikkeli/2019/saamelaisaktivisti-ja-runoilija-niillas-holmberg-on-menettanyt-uskonsa-diplomatiaan-kapitalistisen-osapuolen-kanssa

sukupuolenosaamiskeskus.fi

trasek.fi

Kääntäjän yhteystiedot:

Johanna Koskinen, englanti/saksa–suomi-kääntäjä & copywriter
jkoskinen.translation@gmail.com

Taitossa on hyödynnetty seuraavia tekstejä ja sivustoja:

www.visibilitymetrics.com/visual-accessibility-web-and-print-design

www.rgd.ca/database/files/library/RGD_AccessAbility_Handbook.pdf

www.nkl.fi/fi/ohje-selkean-julkaisun-suunnitteluun

www.design-research.be/by-womxn: kirjasintyyppit PT Sans ja PT Serif
(kehittäjä: Alexandra Korolkova, Paratype)

KONEEN SÄÄTIÖ

Feminist Culture House -julkaisu no. 1, 2020

www.feministculturehouse.org